

AZ AMERIKAI MAGYAR ÍRÓ

— REMÉNYI JÓZSEF —

Mi VOLT NAGYOBB PETŐFIBEN: a költő vagy a szabadsághős? Mivel fogott meg több emberi szívet: népdalaival vagy titokzatos hősi halálával? Mi él tovább; művei vagy az élete körül támadt mítosz? Mennyi vita folyt már e kérdések körül s mily értelmetlennek látszanak első pillanatra e szócsaták. Pedig ha Petőfiről nem is tudunk meg sokat általuk, a költő életművének s hatásának titkából sők mindent lelepleznek. Mi foglalja össze egy költői életmű részeit s mi ad egységes értelmet a látszólag ellentmondó töredékeknek? A személyiség varázsa, a szavak rendjének belső rokonsága, a stílus egysége, vagy sokszor csak a „manír“? Bizonyos, a hozzáértőbbek számára talán elsősorban ezek a mozzanatok: az alkotások költői, mesterségbeli kapcsolatai a döntőek. De az, amit a távolabb állók látnak, ami a szemhatár fölé emel egy költőt s kijelöli helyét a többi között, mégis mindenekelőtt a szerep, amelyet életével és művével betöltött.

A szerep szónak itt mélyebb jelentése van a megszokottnál s hiányzik belőle az „álságos“ mellékértelem. Az igazi nagy költő nem játssza szerepét, hanem betölti. Tehetség és pálya, alkat és szerep egyenlő értékű tényezői az írói életműnek. Ha közvéleményünk nem tudja s nem akarja Petőfit csak versíróként, csak költőmesteremberként látni, igazsága van: a „magyar Tirtaeus“ — ahogy a naiv párhuzamokra hajlamos népszerű közirodalom elnevezte Petőfit — valóban legalább is egyenrangúnak tudta és akarta szabadsághősi szerepét költői mesterségével.

Mindezek a kérdések azért válnak oly eleven érdekűvé Reményi József munkásságával kapcsolatban, mert mai íróink közt alig van még néhány, akinek életét és művét ilyen mértékben határozná meg tehetség és szerep folytonos küzdelme. „Az amerikai magyar író“, vagy „a legjobb külföldi magyar író“ — így könyvel el őt irodalmi köztudatunk. Ő megkapta s elfogadta e szerepet és akarva-akaratlan foglya is lett. Magyar író sok él Amerikában, hogy a többi külföldről most ne is szóljunk. Ez írók között vannak figyelemreméltó tehetségek; nem egy közülük komoly sikereket ért el. A külföldi magyarság életét ábrázoló irodalom is, különösen az elmúlt évtizedben, szépen megnövekedett s átlagából nem egy kitűnő alkotás emelkedik ki. De valóban nincs még egy írónk, akinek egész élete ily mértékben átítatódott volna a külföldre szakadt magyarság létének problematiká-

jával, akinek ennyire személyes ügye, írói pokoljárása és üdvösége lenne ennek a sokrétű és kusza élmény-anyagnak művészi kifejezése.

POZSONYBAN SZÜLETETT, ebben az ódon, történelmi levegőjű városban, amelynek birtokáért három nép is verseng: a magyar, a német és a szlovák. A magyar országgyűlések évszázados székhelye Magyarország legnyugatibb városa volt, gyökerei mélyen benyúlnak a magyar történelembe s a szlovák néptalajba, de vágyai s szelleme gyakran inkább Bécs felé húzták. Arra felé tárta ki szívét és karjait s legjobb fiai közül számosán szálltak el kiröpítő fészükéből nyugat felé. Polgárváros volt mindig, falai közt, ha kissé provinciális szinten is, eleven polgári élet folyt s a szellem igényei soha nem maradtak alul a puszta létigényekkel szemben. Az a középpolgári réteg, amelyhez Reményi is tartozott, egyaránt olvasztott magába magyar, német és szlovák vért s ha a vérkeveredés, a népfajközi életforma bizonyos kötetlenséget, a művelt személyiség szabadságát eredményezte is, nem hiányzott belőle a szellem nyugtalan kalandvágya s az egyéni lét magányossága sem. A felvidéki magyarság hazafiassága sokkal árnyaltabb, személyesebb, nyugtalanabb, líraibb, mint a többi országrészek magyarságáé; jobban elválik benn a szülőföld otthonélménye s a szellemi haza szeretete. A pozsonyiak szívében — mint ez a vegyes népű városok polgári elitjén általában megfigyelhető — még jobban elkülönült e kettő. Reményi Józsefet is — ezt mutatja első regényének a „Jó hinni“-nek gazdag, lírai teltségű városképe — az érzés és élmény szálai első sorban szülővárosához kötik. Tágabb otthonát pedig a magyar szellemben találta meg, nem a magyar tájakban s a magyar emberek között.

Huszonhárom éves korában, 1914-ben Amerikába kerül; a philadelphiai osztrák-magyar konzulátuson teljesít szolgálatot. Azóta csak vendégként tér vissza Magyarországra; csak akkor, mikor a háború és az összeomlás után már új arcot öltött a világ. A diplomáciai szolgálatból kilép, újságíró lesz, a „Szabadság“ című lap szerkesztője. Amerikai állampolgárságot szerez; kitűnő amerikai nyelvtudása és nagy olvasottsága birtokában népszerű irodalmi előadóvá fejlődik, amerikai önművelő egyesületek szívesen látott vendége, azután a clevelandi egyetemen az összehasonlító irodalomtörténet előadója, majd tanára. Végigéli a háborús és háború utáni Amerika nagy anyagi, szellemi s politikai válságait. Most már az ő hazájáról van szó, amelyhez a becsület s az életérdek parancsa köti, amelynek polgárai közt tisztességet szerzett magának s amelynek szellemét, ha a pénzcsináló, lélektelen üzleterkölcset megveti is, tisztelni tanulta. De nem tud elszakadni ifjúsága földjétől s szelleme első otthonától. Állandó kapcsolatban marad az amerikai magyar étellel s a háború után, amerikai megbízással, útnak indul, hogy tanulmányozza a visszavándorló magyarság sorsát és életkörülményeit. Már amerikai lapokban ír s amerikaiaknak tart előadásokat angol nyelven, de azt, ami igazi mondani valója: regényeit, verseit továbbra is magyarul, magyar közönségnek írja. Már állandóan letelepedett Clevelandben, de hacsak teheti, hazarándul Európába, Magyarországra. Hivatala megköveteli, hogy szá-

montartsa az egész európai irodalmat. érdeklődése mégis elsősorban a magyar szellemi életé. Két világ közt lebeg. nyugtalanul. újra s újra-építve a hidat, mellyel életének két partját akarja összekötni.

Ez a nyugtalan. mindig eleven szellemi villódzás jellemzi Reményi József egész egyéniségét. Most a negyvenes évek közepén jár, tele friss érdeklődéssel, impulzivitással. Mozgékony alakján. kissé már öszülő fején. beszédmodorán határozottan észrevehető egy-egy amerikai árnyalat, anélkül azonban. hogy a legkisebb mértékig hivalkodó vagy hangsúlyozott volna. Ha magyarul beszél. néha keresi a szavakat, de meglep előadásának választékos könnyedségével. Európai jelenség, akiről nem tudni pontosan, hová tartozik. Szavai gyorsan villannak, mint szemének gyors pillantásai; inkább a dolgok felületét érintik csak. mint lecsapó fecskék a sima víz tükrét. Nem kell mély emberismeret hozzá, hogy megérezzük a szavai mélyén meghúzódó lírai megindultságot, a szív komolyságát az értelem játéka mögött. Nem magányra született ember, társas ösztönét állandó mély együttérzés s a közlékeny, vitát, eszmecserét kereső szellem örökös készenléte táplálja. Mindenekfelett az emberi dolgok érdeklik, de soha nem tud s nem is akar szabadulni az irodalmi szempontoktól. Mestersége átítatta egész életét; csevegő mondatait öntudatlanul is úgy formálja már, mintha előadást tartana, vagy tanulmányt fogalmazna; a mindennapi tárgyak súrlódásából is állandóan kipattannak szellemének szikrái. Élvezettel élezi ki mondatait aforizmákká s egy-egy jól sikerült fordulat után könnyű mosoly villan át arcán; mint a zsonglőr, Örül a sikerült mutatvány-nak. Szenvedélyes csevegő.

A CSEVEGÉSNEK, a futó érzések és gyors gondolatok közlésének ez a szenvedélye hatja át munkáit is. Igen korán kezd írni, még aránylag nagyon fiatal, mikor első könyve megjelenik. Első művei novellák, a század elejének kissé modoros, szecessziós stílusában; a magasra törő vidéki fiatalember írásai, aki „immár nagyobbakra néz“ s a Vidéki Város életét a kivágyódó fölényével. de ugyanakkor a rokon megindult együttérzésével is nézi. „Akik árnyékban élnek“, hangzik első. 1912-ben. Pozsonyban megjelent novelláskötetének címe. A következő kötethez, az „Éjféli emberek“-hez Juhász Gyulától kér előszót, a szépség és részvét e rokonlelkű nagy költőjétől, aki akkoriban (1913) még a Felvidéken élte szellemi számkivetettsége éveit. Az ifjú író jnunk&r kedve és szorgalma figyelemreméltó: 1914-ben kis regényt ad ki Békéscsabán; 1915-ben új novelláskötetet „Amerika“ s 1916-ban ismét novelláskötetet, „A sárga szegfű“ címen. Ez a két utóbbi kötet már Amerikában jelenik meg; a messzeségeket kereső fiatal író kirepült fészkeből. Az új világ élményei azonban nem tudnak egyszerű kifejezésre találni; Reményi, mielőtt élete főművébe kezdene. pár évig hallgat, mintha készülődnék a nagy próbára. Ma persze úgy látszik. mindig is erre készült; azóta kiadott kisebb munkái is ezt a főművet kísérik. A „Lesz-e reggel“ című satirikus regényében (Kassa) megpróbál hangot s témát változtatni; novelláiban s legutolsó kisebb regényében, a „Szerelmesek voltak“-ban (Bpest, 1936) azonban ismét visszatér a maga eszközeihez és világához: a közvetlen

élményanyagot feldolgozó lírai realizmushoz s az Amerikába szakadt magyar ember problémáihoz.

Nagy műve is, amelyben élete s művészete legmélyebb kérdéseit boncolja, ennek a lírai realizmusnak gyermeke. Lényegében egy átstilizált, sok részlettel kibővített, regényesített lírai önéletrajz ez, amelynek regényességét nem a képzelet játéka, hanem a modern valóság kalandos változatossága táplálja s amelynek lírája a művelt, helyét és szerepét, életének értelmét kereső intellektuell személyességéből és közlékenységéből fakad. Három terjedelmes regényben folynak le előttünk Barth János életének legfontosabb évei. Az első rész, a „Jó hinni“ (Budapest, 1922, két kötet), az ifjúság regénye s a Vidéki Városé, amelynek zsúfolt, tompa fényekkel megvilágított környezetében a hős fejlődésének első fejezete lefolyik. Az út a hitoktató szárnyai alól, a történelemtanár kalitkáján át a veszélyes és tágas szabad égbolt alá vezet, a vallástól a szocializmuson át a szabadság és szépség hitéhez. A második részben már a nagy szabad ég alatt látjuk viszont a hőst: Amerikában él. Mi lett a szabadság és szépség illúzióiból? John Barth egy bankban körmöl, elveszi skót lakásadónőjének leányát s mert a nő csak pénzért s pénzével együtt szereti, áruba bocsátja becsületét; felcsap italcsempésznek; vagyont szerez, de hamarosan elválik feleségétől. Honvágy gyötri és visszatér hazájába, a Vidéki Város azonban egészen új arcot öltött már s az egykor boldogan felszárnyaló hős most csüggedt magánnyal szívében tér vissza új hazájába, mindennapi robotja mellé. A szépség álma összeroppant s nem maradt helyette csak a szív és szellem gyötrelméből fakadó elérzékenyült jóság s a reménytelen vigasztalás: „Emberek, ne sírjatok.“ (Berlin, 1926, négy kötet.) A harmadik rész címe is a történés végső eredményét foglalja össze: „Élni kell“ (Kassa, 1931, két kötet). A második részben Barth János még küzdött Amerikával, ebben a harmadikban már amerikai polgár, tudja, hogy ott a helye; az „Óhaza“ távoli szelíd fény csupán, az emlékek méla otthona. A büszkén vállalt magányt, ezt a különös amerikai magyar szokást, nem bírja azonban Barth s az emberek közé menekül ismét. A szerelmet keresi s újabb nehéz csalódások után végül is megtalálja életének igazi párját Mikes Klára, egy már Amerikában született magyar táncosnő személyében. Életfilozófiájának lényege immár ez: lenni kell, élni kell, benne az életben, tisztán, becsületesen, önmagunkkal egyetértésben, az élet nagy öslényeinek, a munkának, asszonyoknak, gyermeknek közelségében.

Ez a trilógia nyers váza. Nem hibátlan s nem is egészen egységes kompozíció; inkább n ő 11, az író életének változásait követve, mint épült, egy előzetes, egységes terv szabályai szerint. A főhős gyenge arra, hogy fenntartsa, kitöltse a nagyranőtt művet. Koráretten kiábrándul a családból, a vallásból, szerelemből, tudományból, de rajongó és naiv szépségHITE nem tudja átsegíteni az életen s folyton vissza-visszaleng az elhagyott eszményekhez, anélkül azonban, hogy megtapadna rajtuk, hogy bármelyiket is igazán, egészen megismerné. Nyugtalan lebegő, akiből a csalódások kiszívták az akaraterőt, aki inkább nézője és panaszlója, mint alakítója sorsának. Egy hős, aki nem formál, csak formálódik, , aki nem cselekszik, csak sodortatja magát,

legfeljebb akkor állhat egy valóban nagy és egységes kompozíció közép-pontjában, ha nálánál nagyobb eszmék és erők állítják oda. De a trilógia gondolati szerkezete is bizonytalan; eszméi tétovák, halványak. Reményi szeret bölcsekedni; az élet értelmén becsülettel töprenkedő, művelt, sokoldalú, de hogy mély és nagy bölcselő legyen, ehhez túl erős szellemének nyugtalansága, szívének érzékenysége. Művének tagadhatatlanul nagy értékei nem is a koncepció egészében, hanem a részletekben keresendők. Reményi József az emberi együttérzés írója, a szív embere, a tiszta lelkiismeret s a meleg emberszeretet rajongója. Főerőssége a lírai hévvel átítatott részletrajz. Mindazt, amihez személyes kapcsolatot tud teremteni, elevenen s valami sajátos, intellektuális édessége ellenére is lágy, meleg és vonzóan tiszta hangulati légkörben állítja elénk. Különösen a „Jó hinni“ gazdag ilyen részletekben; mintha ez is bizonyítaná annak a tételnek igazságát, hogy az Önéletrajzi regények lírai teltsége, atmoszférikus gazdagsága annál inkább csökken, mennél jobban távolodunk a hős ifjúságtól. De a későbbi kötetekben is sok az ilyenféle megkapóan szép részlet; gondoljunk csak a második részben a magyar kivándorlók nyomortanyájának s egy néger istentiszteletnek megdöbbenően eleven leírására, vagy a harmadik részben a nyugalomra lelt bölcs amerikai parasztházaspár szelíd vidéki idilljére.

BIZONYOS, hogy Reményi műveinek egyik legfőbb jellemvonása az a szüntelenül jelentkező líraiság, amely leplezetlenül vagy rejtőzködve, de minden sorát átítatja, összetételét nem egyszerű meghatározni; a Petőfi-szerű tiszta, egynemű költői temperamentumhoz alig fűzi valami s ahhoz a zárkózott, komplex kedélyvilághoz sincs sok kapcsolata, amelynek legjellegzetesebb képviselője a mi irodalmunkban Arany. A modern nagyvárosi polgár sebzett érzékenysége az övé, a magányra kárhoztatott, folyton önmagát ügyelő intellektuelé, aki azért menekül az egyedülléttől a részvét, a honvágy s az emberi szolidaritás élményeihez, hogy csonka létét teljesebbé tegye ezáltal. A szenvedőkkel vagy általában a létezőkkel való együttérzés Reményi első mély lírai témája. Valami áttételezettség, szándékoltság, tervszerűség mindig érezhető lírai kiáradásában; alapja nem az egyensúlyozott, hanem a gyötrődő lélek érzékenysége. Reményi humortalan költő, a modern világvárosi írók aszfaltos kietlenségétől azonban megmenti vonzó érzelmessége, az a meleg, gyermeki áhítat, amit bizonytalannal még a pozsonyi katolikus környezetből vitt magával s amelyhez talán ezért is ragaszkodik Olyan görcsös makacssággal. Amerika nagyvárosi élete — ezt az író művei is újra meg újra bizonyítják — nem kedvező égalj a baráti környezetben termékenyülő szellem emberei számára; Reményi második nagy lírai témája: a lélek társtalan szenvedése, ebből az élménykörből táplálkozik. Az erős önelemző, lelkiismeretvizsgáló hajlamot is ifjúsága világából hozhatta magával. Az egyedüllét éveit, a külső csalódások, az olvasmányok tömege ezt a hajlamot erősen kifejlesztették s az író sziporkázó, nyugtalan intellektusa is felszívta magába a magány lírai élményeit. Lírája rendkívüli mértékben tudatosodott: vigyázó értelme azonnal elkapja a feltörő érzést, megforgatja, játszik

vele egy pillanatra s azonnal, sokszor még túlkorán, formába önti. Gondolatvilága viszont ugyancsak rendkívüli mértékben átítatódott érzelmeivel: a meginduló gondolatsor tagjai közé azonnal beszívódik érzéseinek forró párázata. Innen a léggör, a hangulat fénytörésekkel telt nyugtalansága minden művében. Az író élményvilágának legmélyebb s legtáplálóbb rétege ifjúsága: azok a benyomások, amelyek a Vidéki Város életéhez kötik. Érzelmi magánya ebben az irányban tud elsősorban feloldódni. Szellemi vonzalmi szintén ebbe az irányba mutatnak: intellektusa is azt a hazát szereti, amelyben érzése is otthon érezhetik magukat: a magyar szellem világát. Így jutunk el érzéseinek és műveltségének közös célra mutató vezetése mellett Reményi József harmadik nagy lírai tárgyköréhez: a hazátlan magyar lélek élményrétegéhez.

Nagy regényt csak nyugodtan tervező és zavartalanul mesélő epikus tehetség alkothat. Reményi József egyéniségéből pedig elsősorban éppen ez az epikus nyugalom hiányzik. Ezért látszanak értékesebbnek művének részletei az egésznél. Ezekben a regényrészletekben azonban a műfaj törvénye mégis megkívánja a személytelenség bizonyos mértékét, az ábrázolást is, a líra inkább csak körülhengerli az alakokat. A szabadon megszólalni kívánó lírai mondanivaló tehát más nyílások felé terelődik s éveken lefojtva egyszerre kirobban. Pár évvel ezelőtt váratlanul egész sor Reményi-vers jelent meg folyóiratainkban s 1934-ben az „Idegenben“ is elhagyta a sajtót. Ez a lírai kirohanás azonban nem érte el a kívánt hatást; a kötet ismeretlenebb maradt, mint megérdemelné. Vitathatatlan, hogy elsősorban a költő magánügye volt; az ő némaságra kényszerűit és panaszkodni vágyó szíve könnyebbült meg általa. A versek, ha mégoly izzó volt is érzelmi tartalmuk, nem tudtak rokonszíveket gyűjtani, nem tudtak egy nagyobb közösség szavává lenni. Azt, amit Reményi önmagáról közölt bennük, más formában nagyobb hatással mondta el.

S MÉGIS EZ A LÍRA, amely versben nem tudott teljes értékkel kifejezésre jutni, megteremtette a maga formáját az „irodalmi naplójegyzetek“ egészen kötetlen, laza műfajában. Sajnos ezek az elszórtan, szeszélyesen és alkalmyszerűen megjelent forgácsok, ezek a „Jegyzetek egy amerikai író naplójából“ nem jelentek még meg összegyűjtve. Együttesükből a maga teljességében és a leghívebb formában bontakoznék ki Reményi érzelme- és gondolatvilága. Izgatott érzése friss közvetlenséggel találhatnak kifejezésre e sóhajokban, amelyeknek röpkésege nem könnyűséget jelent. Nyugtalan szelleme megszületésük pillanatában rögzítheti meg gondolatait ezekben a pillanatszülte széljegyzetekben, amelyek mozaikszerűségük ellenére is egy egységes gondolatrendszerre állnak össze. S — nem utolsó sorban — az író lebír hatatlan formulázó szenvedélye is szabadon érvényesülhet e cikkázó aforizmákban, amelyeknek zsúfolt rajzása itt egészen helyénvaló. Ez apró jegyzetek indái befutják Reményi egész munkásságát, kapcsolatot teremtenek regényei, novellái s versei között és sűrű, erős-növésű ágakkal kapaszkodnak tanulmányai irányában.

A tanulmány felé ösztöne és hivatása egyaránt terelte Reményit. Tehetsége természetének kitűnően megfelel ez a személyességet és

tárgyilagosságot, ábrázolást és okfejtést, ösztönös beleélést és öntudatos műveltséget egyformán értékesítő műfaj. Sok és sokféle tanulmányt írt, elsősorban mégis irodalmi vonatkozású tárgyokról. Az amerikai közönség előtt előadásokban, cikkekben, kritikákban mindenekelőtt az európai irodalmat ismertette. Ezek az angolnyelvű munkái távolabb állnak tőlünk s minthogy amerikai lapokban jelentek meg, hozzáférhetetlenek s áttekinthetetlenek is számunkra. Ilyen vonatkozásban főképpen a magyar ügy amerikai propagandistáját illeti hála és tisztelet. Reményi József lelkesen ragad meg minden alkalmat arra, hogy szellemi életünknek, amelyben bámulatosan tájékozott, jó hírt s nevet szerezzen az Új hazában. Minket most itt mégis elsősorban magyar nyelven és magyar közönségnek írt tanulmányai érdekelnek. Tárgyuk szerint három csoportba sorolhatók ezek. Egyesekben esztétikai világnézetének alapelveit fejt ki, a másik csoport az amerikai irodalom főjelenségeit s vezéralakjait mutatja be, a harmadiknak tárgya az amerikai magyarság élete. Reményi értékrendszerének két kardinális értéke a szépség s a tiszta emberiesség. E magas és türelmes csillagok sugárzásában sohasem egyoldalú és dogmatikus az író. Tud alkalmazkodni tárgyaihoz, anélkül, hogy teljesen igézetükbe kerülne. Ha érzései s vonzalmi néha meg is tévesztik minőségérzékét, ítéletei mindig helytállóak, biztosak, jó távlatúak. Stílusa ezekben a műveiben a legegyneműbb; mondatai Kosztolányi mondatainak rugékony szabatosságával versenyeznek s ha valamivel dísztelenebbek, pörébbek is, mint azok, hiányzó izeikért kárpótól csillogó élességük.

Kötetbe gyűjtve ezideig csak az „Amerikai írók“-ról szóló esszéinek java jelent meg (Bpest, 1938). Tizenhét jellemző amerikai író arcképét állította itt egymás mellé, olyan sorrendben, hogy egymásutánjukat követve az amerikai irodalmi szellem kibontakozásának útját is nyomon kísérhetjük. A kötet azontúl, hogy szép és értékes írói alkotás, hasznos könyv is; nálunk valóban hézagpótló. Olvasása közben újra és újra fel kell figyelnünk Reményi kitűnő tolmácsoló, közvetítő készségére. Csak az tudja, aki tapasztalta, mily nehézségekkel jár, mennyi érzéket, tapintatot, mennyi leleményességet kíván egy-egy sajátos idegen szellemiség hozzáférhetővé tétele, megkedveltetése, átültetése. Reményi nagy érdemeket szerzett az amerikai irodalom magyarországi népszerűsítése terén; kitűnő novellagyűjteménye (Mai amerikai dekameron, Budapest) is ennek a célnak szolgálatában áll. Így nyer művében az alkotó író mellett mind nagyobb jelentőséget a szellem közvetítője. Reményi esetében e kettő természetesen kiegészíti egymást. Említettük, hogy egyéniségében van valami szabad kötetlenség, ami távolról sem jelent gyökértelenséget. Szíve, ösztöne, emlékei hozzánk fűzik, kötelessége, pályája, életformája Amerikához. Szellemének kétlakisága tehát nem hűtlenség vagy köpönyegforgatás, hanem vállalt élethelyzet, amely nemcsak előnyökkel, de kötelességekkel is jár. Ő azon kevesek közé tartozik, akiknek nem kell magukban az alkotó művészt megtagadniok a magyarázó, a szellemi cicerone kedvéért: szépirodalmi művei s magyarázó tanulmányai egy töről fakadnak és egy cél szolgálatában állnak.

Képesség és szerep az ő esetében valóban szerencsésen találkoztak» csakugyan ő „az“ amerikai magyar író.

„HOGYHA ELMENT VOLNA hetedhétországon túlra, messze, messze, a mese országába s ott is emberi értelemmel és érzéssel kel-lene berendeznie életét, a líra, ez az esküdt ellensége a szürkítő józan-ságnak és alkalmazkodásnak, ráparancsolta volna a nyugtalanságot, a magány szókincsét. A kivándorló sors elsősorban lírai, csak azután drámai“, írta egyik legutóbbi tanulmányában. Mintha e mondatokkal saját magatartását is jellemezné. Az amerikai magyarság kérdése az ő számára mindenekelőtt lírai probléma, e sorsot úgy és addig ábrázolja hitelesen, ahogy s ameddig élményein át tudja a magáévá tenni. Innét van, hogy bár sokat foglalkozott az amerikai s ebben az amerikai magyar lét politikai, társadalmi, gazdasági vonatkozásaival, igazán elevenen és mélyen csak e sors emberi, lírai tartalma érdekelte. Ezt azonban — úgy érezzük — a maga teljes intenzitásában kifejezésre juttatta.

Vannak azonban művének olyan oldalai is, amelyek túlnőnek a pusztán irodalmi szempontokon: az az író, aki modernjeink közül talán legtöbbet panaszkodott a magányról, egy népes közösség repre-zentatív kifejezőjévé vált. A Magyarok Világszövetségének nemrég lezajlott második nagygyűlése újra a külföldi magyarság kérdesei felé fordította a figyelmet. Ma már tudjuk, mennyi magyar érték szóródott szét csak az utolsó század folyamán is a nagyvilágban; azt is látni kezdjük már, mennyi vált ezekből idegen kultúrák cement-jévé és téglájává; azt, hogy mennyi kallódott el nyomtalanul, sejtelmünk is alig tudja felmérni. „Sale étranger“, mondja szerelmesének a családja vonzókörébe visszatért francia leány Márai egyik regé-nyében. Ez a fordulat a való életben sem tartozik a ritkaságok közé. A boldogulás első feltétele mindenütt a beolvadás s hazai példákból is tudjuk, miként szokta a beolvadó megtagadni eredetét. Az amerikai magyar lét is ezernyi példáját szolgáltatja az ilyenféle áruló hűtlen-ségnek; a „hunky“-sorsból sokáig csak az ilyen belső szakítás árán nyílt út a feljebb lépésre. Reményi József példája és műve azt mutatja, hogy erre az árulásra nincs szükség; jó, hű és tiszteletben álló amerikai állampolgár is megőrizheti szíve mélyén tiszta és igaz magyar érzését. Nem kell, hogy vak szolgája legyen, de hóhéréjául sem kell szegődnie. „Aki tisztán emberi fogalmak szerint közeledik ehhez a kérdéshez, annak azt a megállapítást kell tennie, hogy a magyar érzés, bármilyen a múlt élménye, olyan mély, hogy élet-ösztönére hallgat, amikor lírai valóság lesz“, halljuk Reményitől s csendes büszkeség tölt el bennünket. Az a magyarság, amelynek vonzása ilyen messzire is ily erővel hat, eleven, életadó valóság.

KERESZTURY DEZSŐ